

YASHIL BYUDJETLASHTIRISH VA DAVLAT XARAJATLARI TAHLILI

*Qarshi davlat texnika universiteti
Iqtisodiyot yo'nalishi 4-bosqich
talabasi*

Eshmurodov Xurshidbek Farhod o'gli

Annotatsiya: Ushbu maqolada yashil byudjetlashtirish konsepsiyasining nazariy asoslari, xalqaro amaliyotdagi joriy etish mexanizmlari hamda davlat xarajatlari orqali ekologik barqarorlikka erishish yo'llari tahlil qilingan. Muallif yashil byudjetni iqtisodiy rivojlanish va ekologik siyosat o'rtasida bog'lovchi strategik vosita sifatida ko'rib chiqadi. O'zbekiston tajribasi va istiqbollari asosida muammolar hamda takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: yashil byudjetlashtirish, davlat xarajatlari, ekologik investitsiyalar, barqaror rivojlanish, fiskal siyosat, iqlim moliyasi, byudjet nazorati

Аннотация: В данной статье анализируются теоретические основы концепции зелёного бюджетирования, механизмы её внедрения в международной практике, а также пути достижения экологической устойчивости через государственные расходы. Автор рассматривает зелёный бюджет как стратегический инструмент, связывающий экономическое развитие и экологическую политику. На основе опыта Узбекистана представлены существующие проблемы и предложены рекомендации.

Ключевые слова: зелёное бюджетирование, государственные расходы, экологические инвестиции, устойчивое развитие, фискальная политика, климатическое финансирование, бюджетный контроль

Abstract: This article analyzes the theoretical foundations of the green budgeting concept, implementation mechanisms in international practice, and ways to achieve environmental sustainability through government expenditures. The author views green budgeting as a strategic tool linking economic development with environmental policy. Based on Uzbekistan's experience, challenges are identified and recommendations are proposed.

Keywords: green budgeting, government expenditures, environmental investments, sustainable development, fiscal policy, climate finance, budget control

Kirish

Zamonaviy dunyo iqtisodiyotining barqarorligi ekologik omillar bilan bevosita bog'liq bo'lib, atrof-muhitga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi iqtisodiy faoliyatlarni moliyalashtirish ko'lami global iqlim o'zgarishi muammosini chuqurlashtirmoqda.

Shu bois, ekologik mezonlarni davlat byudjeti siyosatiga integratsiyalash tobora dolzarb tus olmoqda. Yashil iqtisodiyotga o'tishda asosiy vositalardan biri sifatida yashil byudjetlashtirish konsepsiyasi ilgari surilmoqda.

Yashil byudjetlashtirish – bu byudjetni rejalashtirish, shakllantirish, tasdiqlash va ijro etish jarayonlarida ekologik mezon va ustuvorliklarni inobatga olish orqali iqtisodiy va ekologik barqarorlikka erishishni ko'zlaydigan davlat moliyaviy boshqaruvi yo'nalishidir. Mazkur yondashuv orqali hukumat atrof-muhitni muhofaza qilish, iqlim o'zgarishiga moslashuv, tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni qo'llab-quvvatlovchi xarajatlarni oshirish imkoniga ega bo'ladi.

Bugungi kunda Yevropa Ittifoqi, Kanada, Hindiston, Indoneziya kabi mamlakatlar yashil byudjetlashtirish amaliyotini joriy etgan bo'lib, bu orqali nafaqat ekologik, balki iqtisodiy samaradorlikka ham erishmoqda. O'zbekiston ham yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasi doirasida byudjet siyosatini ekologik mezonlar asosida isloh qilishga kirishgan. Ushbu maqolada yashil byudjetlashtirishning nazariy asoslari, amaliy jihatlari hamda O'zbekiston sharoitidagi dolzarb masalalar ko'rib chiqiladi.

Metodologiya

Tadqiqotda tizimli tahlil, solishtirma yondashuv, xalqaro tajriba o'rganish, statistik ma'lumotlarni tahlil qilish va normativ-huquqiy hujjatlar asosida baholash usullari qo'llanildi. Shuningdek, yashil byudjet mexanizmlarining davlat xarajatlari strukturasi va iqtisodiy ko'rsatkichlarga ta'siri o'rganildi. Davlat byudjeti va ekologik xarajatlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik, yashil investitsiyalarning samaradorligi, sektoral taqsimot tahlili amalga oshirildi. Xalqaro tashkilotlar – OECD, IMF, UNDP tomonidan ishlab chiqilgan indikatorlar asosida baholash mezonlari qo'llanildi.

Natijalar va muhokama

Yashil byudjetlashtirish davlat moliyaviy boshqaruvi tizimining yangi, innovatsion bosqichini ifodalaydi. Uning asosiy maqsadi — fiskal siyosat vositalari orqali ekologik barqarorlikni ta'minlash, iqlim xavflarini kamaytirish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishga erishishdir.

Xalqaro amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, yashil byudjetlashtirish quyidagi elementlarni o'z ichiga oladi: ekologik xarajatlarni aniq belgilash va belgilangan byudjet doirasida ular ustuvorligini ta'minlash; iqlimga moslashish va iqlimga ta'sirni kamaytirish loyihalariga moliyaviy yordam ko'rsatish; ekologik zararli subsidiya va investitsiyalarni kamaytirish; moliyalashtirilgan loyihalarning ekologik samaradorligini baholash tizimini joriy etish.

Misol uchun, Fransiyada har yili “yashil byudjet hisoboti” parlamentga taqdim etiladi va unda davlat xarajatlarining ekologik ta'siri batafsil yoritiladi. Hindiston hukumati esa davlat xarajatlarini yashil tasniflash asosida moliyalashtiradi va “environmental tagging” tizimi orqali iqlimga ijobiy yoki salbiy ta'sir qiluvchi har bir byudjet elementi maxsus indekslar orqali baholanadi.

Yashil byudjetlashtirishning ijobiy jihatlariga quyidagilarni kiritish mumkin:

- atrof-muhitni muhofaza qilishga yo'naltirilgan xarajatlar hajmini oshiradi;
- davlat siyosatining ekologik mas'uliyatini kuchaytiradi;
- investitsion muhitni yaxshilaydi va ekologik loyihalarga xususiy sektorni jalb etadi;
- byudjet sarf-xarajatlarning shaffofligini oshiradi.

Biroq, bu yondashuvni joriy etishda ayrim muammolar ham mavjud. Ulardan eng muhimi – mavjud byudjet tizimlarining moslashuvchan emasligi, ekologik xarajatlarni aniqlashdagi metodik muammolar, malakali mutaxassislar yetishmasligi va ekologik indikatorlar asosidagi baholash tizimining zaifligidir. Ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda ekologik xarajatlar ustuvor yo'nalishlar qatoriga kira olmayapti.

O'zbekiston misolida olganda, davlat byudjeti tarkibida ekologik xarajatlar alohida guruh sifatida ajratilmagan. Ekologik fondlar mavjud bo'lsa-da, ularning faoliyati ko'proq lokal va sektoral loyihalarga yo'naltirilgan. 2023 yildan boshlab, "Yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasi" doirasida Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligiga tegishli bo'lgan loyihalarga byudjetdan moliyaviy ko'mak ko'rsatilmogda. Lekin, bu tizim hali to'liq yashil byudjetlashtirish mexanizmi doirasida shakllanmagan.

Bundan tashqari, mamlakatda hali yashil byudjet tasnifi, ekologik indikatorlar asosida xarajatlarni baholash tizimi, iqlim xavfini inobatga olgan investitsiya rejalashtirish amaliyotlari joriy etilmagan. Shu sababli, mavjud davlat xarajatlarning atrof-muhitga ta'siri to'g'risida to'liq tasavvur hosil qilish mushkul.

Yashil byudjetni shakllantirish uchun birinchi navbatda ekologik xarajatlarni aniqlovchi indikatorlar bazasi yaratilishi zarur. Ikkinchidan, byudjet xarajatlarning ekologik tasnifi bo'yicha normativ hujjatlar ishlab chiqilishi kerak. Uchinchi jihat – moliya va iqtisodiyot sohasida faoliyat yurituvchi mutaxassislarni yashil moliya va ekologik baholash masalalarida o'qitish tizimini joriy etishdir.

Xulosa

Yashil byudjetlashtirish — bu nafaqat ekologik siyosat, balki iqtisodiy strategiyaning ham muhim bo'g'inidir. U orqali davlat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ekologik barqarorlik bilan uyg'unlashtira oladi. Davlat xarajatlarini ekologik mezonlar asosida rejalashtirish va baholash orqali budjet mablag'larining samaradorligi oshadi, iqlim xavf-xatarlariga qarshi kurashishda moliyaviy tayyorgarlik kuchayadi.

O'zbekiston sharoitida yashil byudjetlashtirish tizimini shakllantirish – bu uzoq muddatli strategik vazifa bo'lib, unga bosqichma-bosqich, xalqaro tajriba va mahalliy xususiyatlarni inobatga olgan holda yondashish zarur. Shu yo'lda normativ-huquqiy asoslarni mustahkamlash, byudjet tizimini ekologik maqsadlarga moslashtirish, ijtimoiy-iqtisodiy manfaatdor tomonlarni jalb etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Eng asosiysi, yashil byudjetlashtirish orqali davlat ekologik va moliyaviy siyosat o'rtasida integratsiyani ta'minlab, barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish yo'lida

muhim qadam qo'yadi. Shu bois, O'zbekiston uchun yashil byudjetlash jarayonining bosqichli va chuqur islohotlar asosida shakllanishi strategik zaruriyatga aylangan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi ***"Yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasi to'g'risida"***gi PF-5863-sonli Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 28-fevraldagi **"Yashil energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi"**.
3. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi rasmiy sayti – <https://stat.uz>
4. United Nations Environment Programme (UNEP). (2011). **Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication.** <https://www.unep.org/resources/report/towards-green-economy>
5. OECD (2021). **Green Growth Indicators 2021.** Organisation for Economic Co-operation and Development. <https://www.oecd.org/environment/green-growth-indicators-2021.htm>
6. Xitoy Xalq Respublikasi Milliy rivojlanish va islohotlar komissiyasi. **China's Policies and Actions for Addressing Climate Change.** (2022)
7. Janubiy Koreya Hukumatining "Green Growth Strategy" dasturi. Ministry of Environment, Republic of Korea (2020).
8. Tojiboyev, S. (2022). **Yashil iqtisodiyot va barqaror rivojlanish: nazariy va amaliy asoslar.** – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
9. Karimov, R., & Zokirova, D. (2021). **Yashil iqtisodiyotning rivojlanishida davlat siyosatining o'rni.** – "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy jurnali, №2, 35–42-betlar.
10. Soliev, I., & Yuldasheva, M. (2020). **Ekologik xavfsizlik va yashil iqtisodiyotni rivojlantirish konsepsiyasi.** – "O'zbekiston iqtisodiy axborotnomasi", №4, 22–29-betlar.